

спілкування й інформаційного обміну. В цьому сенсі нова комунікативна революція, на відміну від попередніх, «зіграла з релігією злий жарт». Найрозвинутіші у сфері інформаційно-комунікативних технологій суспільства, де релігійні інституції отримали можливості надзвичайно широкого впливу на масову аудиторію через мас-медіа, новітні засоби комунікації, опинилися на периферії інформаційно-комунікативного обміну.

Трансформаційні процеси, відтак, захопили всі аспекти функціонального вияву релігії – і способи, і рівень, і форми, і напрями її впливу на суспільство. Виразно це позначилося саме на комунікативно-транслуючій функції релігії, яка істотно видозмінювалася з бігом історії, а відтак впливала і на трансформаційні процеси у релігії в цілому.

2.4 Олександр САГАН. РОЛЬ РЕЛІГІЙНОГО ЧИННИКА В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІЄ- ТА ДЕРЖАВОТВОРЕННІ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

Передусім зауважимо, що та чи інша релігія може відігравати надзвичайно різну (аж до протилежності) роль у становленні націй чи державотворенні. Крім того, критерій оцінки її ролі у цих процесах залежить як від місця, де це відбувається, так і від часу, у який відбуваються згадані процеси.

Поєднання етнічних та релігійних факторів утворює явище, що у науковій літературі отримало назву етноконфесійних спільнот (ЕКС). У своїй оцінці ЕКС ми послуговуємося також тим, що ті із них, які сформувалися та діють в Україні, є явищами політичного процесу і національної історії передусім нашої країни. Це важливо пам'ятати і враховувати при оцінці діяльності ЕКС, створеними як представниками інших етносів, які проживають тут як національні спільноти інших народів, так і українцями, які сформували кілька власних ЕКС, що у різні часи відігравали/відіграють різну роль у націє- чи державотворенні. Наявність кількох ЕКС характерне не лише для українців: це явище прослідковується і в угорців, ромів, німців, курдів та інших етносів/народів, що населяють Україну.

У часи незалежності, у зв'язку із приєднанням України до низки міжнародних угод та зміною чинного законодавства, в Україні з'явилася значна кількість мігрантів, переважно нехристиян. Вони фактично створюють нові етноконфесійні утворення, історично не характерні для українських земель. Йдеться про арабів, афганців, в'єтнамців, китайців та представників інших східних чи азійських народів. Окрім релігійних утворень (ЕКС), вони об'єднуються також у міжнаціональні громадські об'єднання (Міжнародна громадська організація «Інтернаціональний союз», Рада національних товариств України, ГО «Арабська міжнародна діаспора України» тощо), що сприяє їх інтеграції в українське суспільство.

Проте мусимо зазначити, що дослідження зазначених ЕКС, в силу їх

становлення і фактично не проявленості у суспільстві – це справа дослідників наступних десятиліть. Адже лише із появою другого-третього покоління цих новітніх емігрантів (фактично – громадян України, народжених тут), ми зможемо зробити висновки і про ступінь їх інтегрованості у суспільство, і про роль релігійного чинника в збереженні мови, культури цих національних спільнот, та, зрештою, побачити, чи ця, у переважній більшості, економічна еміграція, взагалі закріпилася на наших теренах, а чи ж продовжила процес еміграції й надалі.

Оціночні підходи до ролі релігійного чинника в українському націє- і державотворенні не можуть бути загальними для всіх етнічних спільнот, що проживають в Україні. Аналіз тенденцій розвитку та характеристика сучасного стану основних етноконфесійних спільнот України мають мати диференційований характер – відповідно до характеру ЕКС, її інтегрованості у суспільство і впливу на суспільні процеси в тому чи іншому регіліні або ж у країні загалом.

Найбільшою діаспорною етнічною спільнотою в Україні є росіяни. За переписом 2001 р., їх нараховувалося 8,3 млн. осіб, або 17,3% від загальної кількості населення країни. За століття свого перебування на українських теренах росіяни створили у нас кілька ЕКС, пов'язаних із старообрядськими переконаннями, Московською патріархією та течіями, які є опозиційними до традиційної Російської/Руської православної Церкви (Російська ПЦ Закордонна, Істинно-православна Церква, Істинно-православні християни тощо). Проте, назагал, маємо стан позірної нейтральності до процесу українського націє- й державотворення тих ЕКС, що не пов'язані із Руською ПЦ (їх адепти є переважно не етнічними українцями). Московська ж патріархія є активним чинником у згаданому процесі. На жаль, переважно негативним, що пов'язано із тим фактом, що московський центр для росіян, які перебувають в українських єпархіях (парафіях) є передусім національним, політичним, і лише потім релігійним центром.

Інші ЕКС можна систематизувати за різними ознаками, передусім конфесійною. Зокрема можна виділити:

- Мусульманські: представники Духовного управління мусульман «Умма», куди входять як араби за походженням, так і представники інших народів, що сповідують іслам, зокрема й кримські татари і навіть українці; азербайджанці – мають ЕКС шийтську та сунітську; волзькі татари, значна частина яких представлені Релігійним управлінням незалежних мусульманських громад України «Київський муфтіят».

- Православні: болгарська, вірменська, грецька, румунська, молдаванська, словацька, гагаузька та ромські ЕКС.

- Протестантські: німецька ЕКС – євангелічно-лютеранська церква; угорсько-реформатська ЕКС; шведсько-лютеранська ЕКС.

- Католицькі: польська та угорська ЕКС.

- Юдейські ЕКС включають чотири найбільші організації (Об'єднання хасидів Хабад Любавич іудейських громад і організацій України; Об'єднання

іудейських релігійних організацій; Всеукраїнський конгрес іудейських громад; релігійні громади прогресивного іудаїзму), а також ще понад два десятки інших іудейських організацій.

- Караїзм – вірування автохтонного народу Криму, який сповідує караїзм (у караїмів однакові етнічна і віросповідна назви).

Більшість із названих ЕКС тісно переплетені із громадськими та етнокультурними об'єднаннями. Наприклад, лише іудейських організацій в Україні діє біля двохсот – частина із них об'єднана у обласні чи республіканські єврейські ради, незалежні спілки, центри тощо.

Наша оцінка ролі ЕКС в українському націє- та державотворенні базується на кількох заувагах:

- У нинішньому постмодерністському середовищі поділ етноконфесійного середовища може відбуватися не за віронавчальним (обрядовим) принципом, як це відбувалося ще навіть у минулому столітті, а культурно й інституційно, що може значно політизувати релігію, вносячи деструктивні настрої і у суспільство.

- Державотворчий потенціал ЕКС найкраще прослідковується через компаративний аналіз внутрішніх системних процесів у суспільстві, взятих у просторово-часовій ретроспективі (етапи прояву в межах території сучасної України), із врахуванням можливих змін, спричинених глобалізаційними процесами.

- Етноконфесійні кола (ареали поширення церков) тієї чи іншої конфесії на теренах України фактично завжди були чисельними, відтак накладалися один на одне, взаємовпливаючи, окрім культури, й на релігійну обрядово-культурну сферу. Тому неможливо виділити абсолютно домінуючу конфесію чи Церкву, а такі спроби неминуче призводять до певного фальшування історії церков та країни загалом.

Конкретна роль тих чи інших ЕКС у націє- державотворенні часто обумовлена їх походженням та наявністю/відсутністю власних держав. Наприклад, польська, словацька, румунська та угорські ЕКС багатопланово долучені до транскордонного співробітництва між громадянами й організаціями, оскільки ці народи проживають по сусідству із країнами свого походження. З іншого боку, віддаленість від історичних батьківщин (азербайджанці, болгары, вірмени, китайці, корейці, шведи тощо) також не є перешкодою у сприянні в налагодженні дружніх контактів України із урядами (бізнес-партнерами, громадськими організаціями, благодійними фондами, окремими сім'ями тощо) країн свого походження. Таким чином, Україна розширює контакти (отримує нові геополітичні можливості) з країнами чи навіть цілими регіонами (наприклад, арабським Сходом).

Значно покращують ситуацію в Україні контакти чи навіть співробітництво розміщених тут ЕКС (інституційованих ними організацій, переважно громадських за формою організації) із міжнародними організаціями. Тут йдеться як про міжнародні конфесійні чи національні об'єднання чи спільноти (наприклад, співпраця Меджлісу кримськотатарського народу із

Всесвітнім конгресом татар), так і про міжнародні організації вузькопрофільного спрямування, які займаються реалізацією як благодійних проектів, так і моніторингом етнічних/національних утисків, станом свободи совісті, прав біженців, відновленням прав депортованих народів тощо.

Така співпраця не завжди подобається українським чиновникам: адже багато позицій із захисту прав національних чи релігійних меншин не завжди відповідають тим європейським стандартам, які Україна зобов'язалася виконувати при підписанні міжнародних угод чи хартій. Проте усунення виявлених в результаті співпраці недоліків сприяє покращенню іміджу України та наближення її до світових стандартів.

Однак згадані багатоманітні ЕКС здатні впливати не лише на міжнародний рівень державотворення (і набуття державою міжнародних стандартів), але й на подальшу консолідацію народу України у політичну націю. Аналіз українських реалій дозволяє зробити висновок, що мультирелігійність значно замортизувала труднощі переходу нашої нації від царської імперії з державною церквою та різновидом цієї імперії радянського взірця до цінностей свободи совісті, сформованих у т.зв. «західному світі». Адже етноконфесійні спільноти об'єктивно кристалізують спільні інтереси й цінності, виробляючи загальні суспільні ідеали та об'єднуючи навколо них громадян.

Постійні контакти, культурний взємообмін між різноманітними етноконфесійними спільнотами України об'єктивно сприяють виробленню спільної для всього суспільства системи цінностей та унеможлиблює домінування однієї з точок зору. ЕКС, разом із національними та громадськими об'єднаннями, впроваджують у суспільну свідомість багато ідей громадянського суспільства, що покращує якість життя як цих спільнот, так і суспільства загалом.

Зазначимо, що в Україні інтегративний потенціал феномену етноконфесійних спільнот залишається малодослідженим. Відтак потрібні наукові розвідки компаративного плану для дослідження територій, які мають більш-менш однорідний склад населення (і більшість представників однієї релігії) та регіонами із поліконфесійним та полікультурним населенням. Фактично йдеться про застосовування системно-структурного та статистичного аналізів (з'ясування системних змін, виявлення елементів опозицій, порівняння масивів статистичних даних тощо).

З іншого боку, ще раз підкреслимо, що вплив появи нових ЕКС на духовну сферу етнічних українців обумовлений просторово-часовими чинниками. Адже у XVII ст. виокремлення із Православної Церкви УГКЦ мало катастрофічні наслідки для українців, оскільки, за словами митрополита Петра Могили, посварила «Русь із Руссю», розколола націю політично та у сфері культури, локалізувавши останню. Об'єктивним наслідком подібних етноконфесійних регіоналізацій «стає формування територій сильного домінування однієї з церков не лише в духовному, культурному, а й в політико-правовому сенсі, на той час як інші церковні структури посідають місце

другорядних, дискримінованих, а то й відверто гнаних». Це породжує «реальну дискримінацію меншості», «провокує суспільні конфлікти на цьому ґрунті». [Див.: Арістова А.В. Релігійні конфлікти в сучасному світі: природа, вияви, шляхи врегулювання. – К., 2007. – С. 204.]

За нинішніх умов, під тиском розмивання етнічної ідентифікації особи (чужа мова, маскультура, поява нових семантичних полів та способів їх прояву), українці поступово урізноманітнюють свою релігійну самоідентифікацію (спектр – від язичництва до новітніх релігій). Проте, в силу об'єктивних та суб'єктивних обставин, українцям, на відміну від деяких інших пострадянських суспільств, вдалося уникнути деформації суспільних комунікацій між суб'єктами, які належать до різних віросповідань. Значна заслуга у цьому різноманітних міжцерковних організацій, передусім Всеукраїнської ради Церков і релігійних організацій.

Підсумовуючи, зазначимо наступне.

1. Процеси націє- і державотворення залежні від урегулювання релігійного чинника, особливо у транзитних суспільствах, до яких можна віднести і Україну. Залежно від часу свого прояву і від просторової локалізації, ЕКС можуть чинити як конструктивні, так і деструктивні впливи на життя нації чи держави загалом. Цей вплив залежить не лише від спрямованості і характеру ЕКС, але й від якості державного управління.

2. Декларація релігійної свободи без продуманої і науково обґрунтованої політики держави у сфері релігії може призвести до використання релігійного чинника у своїх інтересах закордонними релігійними центрами. Якщо останні є також національними та політичними центрами, то така держава отримує загрозу деструктивного впливу релігійного чинника на свою культуру і навіть суверенітет.

3. Відносини між державою і релігійними організаціями стають стабільними і передбачуваними, коли спираються на діяльність світських інститутів громадянського суспільства, взаємодіють в той чи інший спосіб з ними..

2.5 Віталій ДЕРНОВИЙ. РЕЛІГІЙНІ ІНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.

Вплив релігійного чинника на всі сфери суспільного життя важко переоцінити, оскільки на початку XXI-го століття понад 71% українців вважають себе віруючими [Віруючих українців за десятиріччя побільшало на 13% - опитування// Інститут релігійної свободи./ http://www.irs.in.ua/index/php?option=com_coute]. Водночас за умов глобалізації досить чітко відстежуються кордони між католицькою і православною Європою, між християнським та ісламським культурними світами, які деякі фахівці вважають «цивілізаційними розломами» [Хантінгтон С. Зіткнення цивілізацій// «Полис». – 1994. - №1. С.34-38./ <http://www.politstudies/ru/>]. І саме